

АБ СІСТЭМЕ ЛГП (ЛЕКСІКА-ГРАМАТЫЧНЫХ ПАЛЁЎ) ЯК ЛІНГВІСТЫЧНАЙ АСНОВЕ ВЫКЛАДАННЯ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ Ў ВНУ

Качан В.Г.

Установа адукацыі "Беларускі дзяржаўны

ўніверсітэт імя Максіма Танка", г. Мінск

Апошняе дзесяцігоддзе вызначаецца выразнай арыентацыяй на выкарыстанне функцыянальнага (функцыянальна-камунікатыўнага, функцыянальна-семантычнага) падыходу да выкладання мовы не толькі ў ВНУ, але і сярэдняадукацыйнай школе. Такі падыход, лічаць расійскія вучоныя (Т.В. Парменова, А.Ю. Купалава, І. А. Шапавалава, Н.І. Іпалітава, Г.А. Баншчыкава, А.А. Мядзведзева, М.Ц. Баранаў і інш.), дасць магчымасць дасягнуць асноўнай мэты лінгвістычнай адукацыі – фарміраванне, выхаванне камунікатыўнай асобы.

Асновай распрацоўкі такога падыходу ў ВНУ РБ з'яўляюцца дасягненні сучаснай беларускай лінгвістычнай навукі. Даследаванне мовы "ад значэння да формы" (а не наадварот), апісанне функцыянальна-семантычных катэгорый і рознаўзроўневых сродкаў іх выражэння ў сучаснай беларускай літаратурнай мове, паслядоўнае размежаванне аспектаў зместу і яго фармальнага моўнага выражэння граматычнымі сродкамі звязана з паняццем лексіка-граматычнага поля (ЛГП). Асноўная перавага "полевой" методыкі апісання граматычнага ладу мовы – ва ўзаемасувязі і ўзаемадзеянні адзінак розных моўных узроўняў, аб'яднаных агульнай семантычнай функцыяй (выражаць суб'ект, аб'ект, прэдыкат, час, мэту, прычыну і г.д.). Марфалагічныя, словаўтваральныя, лексічныя, сінтаксічныя сродкі выражэння гэтага агульнага значэння адрозніваюцца паміж сабой прыналежнасцю да таго ці іншага моўнага ўзроўню і абумоўленыя гэтай прыналежнасцю ўласцівасцямі, аднак аб'ядноўваюцца агульнай семантычнай функцыяй. На гэтай падставе яны

могуць узаемадзейнічаць – уступаць у адносіны сінанімічнасці, дыстрыбуцыі, залежнасці і інш. Агульная для ўсіх кампанентаў ЛГП семантычная функцыя не з’яўляецца тоеснай лагічнай, паняццёвай катэгорыі, хоць і абавязаная на яе. “Лексіка-граматычныя палі – гэта канкрэтна-моўныя двухбаковыя адзінствы, план зместу якіх уключае ў сябе семантычныя элементы ў інтэрпрэтацыі іменна данай мовы” [3,24]. Тэрмін “лексіка-граматычнае поле” выкарыстоўваецца з мэтай падкрэсліць, што размова ідзе пра моўную семантыку і пра моўныя сродкі яе выражэння, у адрозненне ад філасофскіх, больш агульных паняццяў. У сучаснай навуцы ўжываюцца паралельна тэрміны “функцыянальна-семантычнае поле”, “граматычна-лексічнае поле”, “семантыка-граматычнае поле”, “камунікатыўна-граматычнае поле” . Зместам лексіка-граматычнага значэння з’яўляюцца не падзеі і факты рэчаіснасці, а “отражение человеческим сознанием обобщенных моделей фактов и ситуаций”[6,19]. Лінгвістамі даследуецца не структура думкі-суджэння, а моўная структура, у якой рэчаіснасць не толькі знаходзіць апасродкаванае адлюстраванне, але “структурыруецца адпаведна яе лінгвістычнаму багаццю тым ці іншым нацыянальным калектывам” [1,24]. Патрэбнасць чалавека выказаць думку, зместам якой з’яўляецца той ці іншы аспект рэчаіснасці, знаходзіць сабе адпаведную моўную форму, выбар якой абумоўлены камунікатыўнымі задачамі.

Функцыянальна-семантычны падыход да апісання мовы мае свае перавагі. Пры статычным падыходзе прапануецца толькі класіфікацыйна-аналітычнае апісанне, пры якім моўныя сродкі выражэння аднаго значэння раскрываюцца не ў сукупнасці, узаемасувязі, а разрознена, пры вывучэнні адзінак пэўнага моўнага ўзроўню, што робіць цяжкім выяўленне правільных асацыяцый паміж самім зместам і формай яго выражэння. Пры функцыянальна-семантычным, камунікатыўным, дынамічным падыходзе і да апісання мовы і да праблем яе выкладання ўзнікае магчымасць выбару тых ці іншых моўных сродкаў для выражэння адной функцыянальна-семантычнай катэгорыі, аднаго значэння.

Выкарыстанне функцыянальна-семантычнага падыходу да выкладання беларускай мовы ў ВНУ звязана з вырашэннем дзвюх чыста лінгвістычных задач. Па-першае, неабходна пабудаваць аб'ектыўную, строгую, поўную сістэму функцыянальна-семантычных катэгорый (не лагічных, паняційных, а моўных), па-другое, вызначыць і апісаць сістэму ЛГП моўных сродкаў выражэння гэтых катэгорый.

Выяўленне і пабудова сістэмы функцыянальна-семантычных катэгорый – задача вялікая і складаная. Складаная, таму што звязана непасрэдна з выяўленнем дыферэнцыяльнай моўнай семантычнай прыкметы для кожнай катэгорыі, мінімальнага семантычнага множніка, элемента, у адносінах да якога адрозніваюцца два члены (дзве функцыянальна-семантычныя катэгорыі) у гэтай сістэме. На жаль, пэўная частка даследаванняў, прысвечаных гэтай праблематыцы, характарызуюцца адвольнасцю семантычнай інтэрпрэтацыі. Аналіз структуры зместу кожнай функцыянальна-семантычнай катэгорыі, вызначэнне ядзерных (цэнтральных) і перыферычных з'яў у полі кожнай катэгорыі без набору дыферэнцыяльных прыкмет і бінарных апазіцый (М.В. Севалодова, У.В. Дяговец і інш.) не валодае навуковай каштоўнасцю. Зразумела, што вырашэнне задачы пабудовы сістэмы ЛГП, вызначэння і апісання цэнтральных і перыферычных моўных сродкаў выражэння кожнай з катэгорый у сучаснай беларускай літаратурнай мове звязана непасрэдна з вырашэннем першай.

Выкарыстанне сістэмы ЛГП у выкладанні беларускай мовы ў ВНУ – справа перспектыўная і ўдзячная. Не ўзнікае сумнення, што “лінейная арганізацыя семантычнай інфармацыі” [5,18] дыктуецца самой прыродай мовы. Навучыць гэтай арганізацыі, выдзеліць ядзерныя і перыферычныя з'явы як у аспекце семантыкі, так і ў аспекце сродкаў яе выражэння, выпрацаваць прынцыпы выбару моўных адзінак з набору магчымых, навучыць правілам такога выбару пэўнай моўнай сітуацыі (стылістычны аспект) – задача беларускай лінгвістыкі і лінгвадыдактыкі.

Літаратура

1. Адмони В.Г. О синтаксической семантике как семантике синтаксических структур. // “Вести АН СССР”, серия литературы и языка, №1. – М., 1979. – С. 24-33.
2. Баранов М.Т. Логико-предметные категории и способы их выражения в языке и речи. – М., 2000. – С. 206-218.
3. Бондарко А.В. К теории поля в грамматике. – М., 1971. – С. 24.
4. Качан В.Г. Сінтаксічная катэгорыя мэты і спосабы яе выражэння ў сучаснай беларускай літаратурнай мове. – Аўтарэф. канд. дыс. – Мн., 1989. – 28 с.
5. Міхневіч А.Я. Праблемы семантыка-сінтаксічнага даследавання беларускай мовы. – Мн., 1976. – С. 18.
6. Москальская О.И. Проблемы системного описания синтаксиса. – М., 1974. – С. 19.